

Profesor dr hab. Barbara Lewandowska-Tomaszczyk
Katedra Języka i Komunikacji
Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych
Akademia Nauk Stosowanych w Koninie
ul. Przyjaźni 1, 62 510 Konin

tel. (63) 249-72-00 Email: barbara.lewandowska-tomaszczyk@konin.edu.pl

Recenzja pracy doktorskiej mgr Karoliny Jankowskiej p.t.

Lexical convergence in Polish dialogues

Konwergencja leksykalna w dialogach w języku polskim

1. Sylwetka Doktorantki

Mgr Karolina Jankowska jest doktorantką w Zakładzie Fonetyki Wydziału Etnolingwistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Recenzowana rozprawa doktorska powstała jako wynik projektu badawczego kierowanego przez Panią Promotor p.dof. Dr hab. Grazyne Demenko, uzyskanego przez Doktorantkę w Narodowym Centrum Nauki p.t. *Automatic Analysis of Phonetic Convergence in Speech Technology Systems*.

2. Tematyka i struktura pracy

Tematyka pracy to jeden z częściej omawianych problemów w badaniach dialogów w języku mówionym. Konwergencja – inaczej także dopasowanie, upodobnianie, lub zrównoleganie (terminologia używana zamiennie, Autorka podaje tu wiele używanych w literaturze terminów zamiennych) formy wypowiedzi, oraz także w innych pracach badawczych podejmowane kwestie przewidywania - predykcji następujących po sobie treści i formy wypowiedzi w dialogach i konwersacjach wieloosobowych to tematy, które wraz z percepcją mowy ze względu na stronę fonetyczną jak również jej semantykę i kontekstualność, jest jednym z często badanych obecnie zagadnień zarówno w językoznawstwie

ogólnym i kontrastywnym, jak również w problematyce przetwarzania języka naturalnego (NLP). Recenzowana praca wpasowuje się w ten właśnie nurt. Składa się z krótkiego wstępu, obszernej części drugiej, zawierającej siedem części składowych, które prezentują wielostronne aspekty konwergencji komunikacyjnej, oraz z części zasadniczej rozprawy, analizującej konwergencję leksykalną na materiale dialogów w języku polskim. W tej części Autorka szczegółowo relacjonuje sposób, narzędzia i metodologię przeprowadzenia badań, charakterystykę uczestników, zadanych treści, jak również proces i stadia nagrywania oraz anotacji danych. Część końcowa to prezentacja i dyskusja uzyskanych wyników eksperymentalnych badań konwergencji w dialogach.

Praca jest poprzedzona spisem oraz definicjami podstawowych terminów używanych w pracy oraz stosowanych akronimów, zaś kończy się spisem cytowanej literatury, obszerną częścią podsumowującą, wykazem zadań użytych w badaniach w języku polskim, wnioskami wraz ze spisem tabel oraz listą głównych dostępnych korpusów w różnych językach wraz z tabelami wyników anotacji korpusów, wykonanej na potrzeby projektu. Ta część pracy (Tabela 37) jest istotna, ponieważ podaje dokładne wartości Language Style Matching (LSM) dla każdej kategorii gramatycznej w każdym dialogu używanego korpusu Harmonia. Dane wskazują na wyniki w różnych zadaniach użytych w badaniu (współpraca, wspólny cel, ekspresja i moc przekonywania oraz prowokowania wraz z obserwowaną emotywnością w dwóch wariantach kontekstu). Różnice są także wykazane dla poszczególnych mówców.

Tak pomyślana struktura pracy jest logiczna i prowadzi poprzez etapy zaprojektowanych badań.

3. Przegląd literatury tematu i metodologii badawczych

Rozprawa mgr Jankowskiej podzielona jest na dwie części – teoretyczną oraz empiryczną. Autorzy analizujący teksty z perspektywy dopasowania leksykalnego używają różnych dostępnych dziś metod badawczych, a więc metod analizy konwersacyjnej, psychologicznej oraz korpusowej, zastosowanie metod statystycznych, czy łącząc te metody w baterie testów wielu metod badawczych.

Autorka prezentuje spory zasób znanych metod dopasowywania tekstowego, także w węższej perspektywie – leksykalnego w interakcjach, na różnym poziomie analitycznym, skupiając się na dwóch głównych podejściach. Jedno z nich to używane w pracy podejście zapoczątkowane w latach siedemdziesiątych XX wieku przez Howarda Gilesa *Communication Accommodation Theory (CAT)* i rozwijane w późniejszych pracach (Giles 2008), oraz metodologii późniejszej – interakcyjnej, znanej jako *Interactive Alignment Model (IAM)* (Pickering & Garrod, 2004). Autorka nie opowiada się jednoznacznie za żadnym z tych rozwiązań.

Brakuje tu nieco szerszego spojrzenia na tak wielostronnie opracowywaną w licznych pracach tematykę. Przegląd literatury jest także skromny. Brak na przykład odniesienia do licznych prac wieloautorskich np. Emanuele Brugnoli, Matteo Cinelli, Fabiana Zollo, Walter Quattrociochi i in. na temat konwergencji leksykalnej jako materiału do uzgadniania tożsamości kolektywistycznej, artykułów Mirjam Fried et al. analizujących intonację jako klucz do badań postaw w interakcjach werbalnych, czy znanych prac kontrastywnych konwergencji leksykalnej wyróżniających na przykład odmiany języka (np. europejskiej i brazylijskiej odmiany języka portugalskiego) autorstwa Augusto Soaresa da Silvy. Bardzo są niedawne odkrywcze prace na temat leksykalnego dopasowania słownictwa w sesjach dialogowych w internetowych grach interaktywnych (np. Amandy Bergqvist i in.)

Warto byłoby w przeglądzie literatury i wprowadzeniu tematu głównego, podkreślić powody – w sferze ułatwienia produkcji i rozumienia języka – dla których takie zrównoleglenie występuje, omawiane tak szeroko w literaturze (m.in. w licznych pracach Davida Reittera et al., cytowanych przez Autorkę).

W spisie literatury cytowanej zauważalne są pewne uchybienia czysto techniczne np. podanie imienia zamiast nazwiska jednej z autorek.

Mimo wielości spojrzeń i różnorodności metodologii badań w odniesieniu do zjawiska konwergencji, należy się tu zgodzić z Autorką, iż jednak do tej pory wyróżnić można wiele aspektów tego procesu, które w dalszym ciągu czekają na opracowywanie.

4. Badania własne

Autorka przyjmuje jako tezy wyjściowe założenia, które są wnioskami z dostępnych obecnie badań procesów zrównoleglenia leksykalnego. Po pierwsze, jego nasilenia zależy od sytuacji, czyli jak można rozumieć kontekstu, komunikacyjnego, użytkownicy dopasowują stopień formalności interakcyjnej, także w zależności od takiej sytuacji, zaś dialogi na temat kwestii wrażliwych, wzbudzających emocje, trwają dłużej.

Hipotezy, które Autorka stawia i planuje ich udowodnienie, nie tworzą zamkniętej całości. Każda z nich jest interesująca i istotna dla tego typu badań, lecz niektóre z nich wydają się (częściowo) powtarzać np. w odniesieniu do pytania o obecność w analizowanych tekstach różnych części mowy. Inne sięgają co do coraz to dalszych pól badawczych jak socjolingwistyka (kwestie różnic zachowań między płciami przy badaniu różnic konwergencyjnych dialogów), badań dotyczących obecności schematów argumentacyjnych i perswazyjnych, czy do badań emotywnych, słabo zaznaczonych w przeglądzie literatury i metodologii badań tego tematu.

Ponad wymienione ogólniejsze pytania badawcze, Autorka także wyróżnia bardziej szczegółowe cele swoich badań, które wprowadzają jeszcze liczniejsze i bardziej różnorodne kwestie, z jednej strony o charakterze technicznym, związanym z przygotowaniem samego korpusu, z drugiej zaś odnoszą się do dalszych zadań i analiz związanych z profilem demograficznym uczestników i kontekstem socjolingwistycznym. Autorka omawia tu także użycie nowych narzędzi analitycznych oraz wprowadza omówienie metodologii badań stylistycznych.

W części pierwszej i zasadniczego dla niej rozdziału drugiego Autorka prezentuje teorie psychologiczne konwergencji, oraz opis konwergencji fonetycznej i leksykalnej oraz metod badawczych używanych dla tej ostatniej, zaś część piąta to prezentacja badań konwergencji na materiale języka polskiego. Część szósta rozdziału drugiego to, nieco tematycznie z boku, dyskusja odnosząca się do wyzwań technologicznych w dzisiejszym świecie. Ten obszerny rozdział przeglądowy, kończy się krótkimi wnioskami.

Materiał przedstawiony w rozdziale drugim to dość niejednorodny zestaw problematyki ściślej i szerzej powiązanej z tematyką pracy.

Podsumowując, należy stwierdzić, że założenia i tezy pracy są zaprezentowane w sposób niedostatecznie uporządkowany, co powoduje pewne trudności w śledzeniu ich skuteczności i wyników.

Jako materiał badawczy służy część rozmów zebranych w korpusie *Harmonia* w okresie poprzedzającym przygotowanie recenzowanej pracy przez Promotora pracy prof. Grażynę Demenko dla celów badań konwergencji fonetycznej. Są to dialogi przeprowadzone przez studentów na zadane tematy.

Korpus badawczy w recenzowanej pracy składał się z 180 nagrań 12 zadanych tematów w scenariuszach, w których uczestniczyło 25 rodzimych użytkowników języka polskiego - studentów i studentek. Omawiana część praktyczna pracy (rozdział trzeci) to przede wszystkim omówienie metodologii lingwistyki korpusowej oraz metod przetwarzania języka naturalnego, w większości relewantnych dla części empirycznej pracy. Niektóre inne jej części – na przykład omówienie dostępnych korpusów językowych, jest mniej bezpośrednio powiązana z praktyką badawczą Autorki nad procesami zrównoleglenia leksykalnego w języku polskim.

Mgr Jankowska nie jest autorką korpusu i jego edycji. Mam jednak pewne zastrzeżenia co do etapu zabierania danych dla celów konwergencji leksykalnej. Moim zdaniem, odgrywanie przez studentów zadanych im ról w dialogach może mieć pewien - raczej negatywny - wpływ na przebieg rozmowy i używane słownictwo, ujmując ich naturalnej spontaniczności - a w konsekwencji może wpływać na wyniki badań. Zadane i wypowiedziane teksty nie mogą być uznane za teksty do końca spontaniczne w rzeczywistych kontekstach sytuacyjnych. Byłoby interesujące, w jakim stopniu wyniki uzyskane w zaprezentowanych badaniach sprawdziłyby się na tekstach konwersacyjnych w pełni spontanicznych w języku polskim.

Od strony technicznej, w przygotowaniu materiałów użyto dwóch systemów tagujących POS, oraz Concraft-pl, tagującego kategorie morfologiczno-składniowe, dostępnych dla języka polskiego, wspomaganych poprzez ręczną transkrypcję i anotację korpusu w programie Praat, opisaną w części 1.1.4. rozdziału trzeciego. W drugim rozdziale części praktycznej zaprezentowano wyniki procesu upodabniania w terminach stopnia formalności, wyborów leksykalnych oraz stopnia wysiłku interakcyjnego (porównanie liczby wyrazów w wypowiedzi), jak również wyniki zastosowania miary dopasowania stylistycznego (Language Style Matching), prezentującego częstotliwości użycia form strukturalnych w tekstach. Rozdział czwarty podsumowuje pełne wyniki całej analizy

Rozbudowane aneksy prezentują przegląd narzędzi, danych oraz wyników przeprowadzonych w rozprawie badań. Aneks V.1., zawierający spis korpusów językowych w różnych językach, podobnie jak następny wskazujący na dane uzyskane w automatycznej analizie konwergencji fonetycznej, mniej bezpośrednio łączy się z badaniami własnymi Autorki, natomiast trzy ostatnie aneksy prezentują bezpośrednio analizy i ich wyniki. Warto byłoby dołączyć do tego zestawu listę wszystkich linków, w których Autorka umieszcza pełne dane i ich wyniki

Wnioski

W związku z mnogością celów podstawowych i podrzędnych skonfrontowanych z badaniami i ich analiza zaprezentowanych w pracy, ocena metodologii, badań i ich wyników nie może być jednoznaczna. Moim zdaniem, dane do badań tego typu w postaci opisanego korpusu nie są optymalne, wielość hipotez i planowanych badań czyni analizę nie do końca przejrzystą, chociaż zamierzenia ogólne i plan ich wykonania oceniam jako pozytywne.

Przytoczone przez Autorkę wyniki pracy potwierdzają jej założenia w odniesieniu do doboru słownictwa w kontekście części mowy oraz poziomu formalności języka, które zmieniają się wraz z cechami interakcji - tematem, celem i partnerem rozmowy.

Stosowanie form grzecznościowych potwierdzono w interakcjach asymetrycznych pod względem wieku, pozycji i stopnia znajomości rozmówców. W zadaniach

wyrażania opinii odmiennych, Autorka zauważa wyższy poziom powielania słownictwa niż w dialogach sprowadzających się do ocen podobnych. Nie znalazłam w pracy interpretacji wyników dotyczących emotywności i jej nasilenia w dialogach.

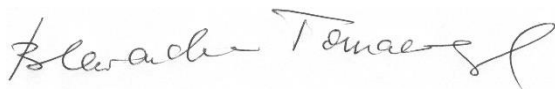
Reasumując, choć nie wolna od uchybień technicznych i ekspozycji założeń i wniosków, zaprezentowana rozprawa jest pewnym krokiem naprzód w dziedzinie analizy konwergencji leksykalnej i wnosi informacje, które poszerzają wiedzę w tej dziedzinie.

Przy okazji chcę nadmienić, iż przed dalszym wykorzystaniem tekstu pracy, należy ją jeszcze raz sprawdzić pod względem językowym i edytorskim.

9. Wniosek końcowy

Recenzowana praca prezentuje wyniki badań w odniesieniu do większości postawionych hipotez. Mimo pewnego nieporządku w prezentacji założeń i swoich tez badawczych, Autorka przeprowadza analizę i uzasadnianie swoich tez w sposób prawidłowy.

Stwierdzam, iż praca doktorska mgr Karoliny Jankowskiej spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim na podstawie ustawy o stopniach i tytule naukowym Dz. U. z 2017 r. poz. 1789. Wskazuje na pewien zasób wiedzy teoretycznej Autorki w dziedzinie analizy języka interakcyjnego oraz w naukach o języku oraz wykazuje umiejętności przeprowadzenia badań badawczej przez Doktorantkę. Stawiam wniosek o przyjęcie rozprawy doktorskiej oraz o wystąpienie do Rady Dyscypliny o nadanie mgr Karolinie Jankowskiej stopnia doktora nauk humanistycznych w dziedzinie językoznawstwa.

Profesor dr hab. Barbara Lewandowska-Tomaszczyk